

3. Булатов О.С. Искусство современного урока. – М.: Академия, 2006. – 254 с.
4. Гачев Г.Д. Национальные образы мира: Курс лекций. – М.: Academia, 1998.
5. Голіков А.П. та ін. Вступ до економічної і соціальної географії: Підруч. – К.: Либідь, 1996. – 105 с.
6. Заставний Ф.Д. Економічна і соціальна географія України. – К.: Вища шк., 1999. – 215 с.
7. Круглик Л.І., Паламарчук Л.Б. Вивчення проблеми соціальної географії в школі. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2001. – 138 с.
8. Максаковский В.П. Географическая картина мира. Ч. I - III. - Ярославль, 1996.
9. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії: Навч. посіб. – К.: Знання КОО, 2000. – 204 с.
10. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учебн. / С.А. Смирнов, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов и др.; под ред. С.А.Смирнова.- М.: Академия, 2003. – 512 с.
11. Профільне навчання: теорія і практика. – К. ВВП «Компас», 2007. – 192 с.
12. Сиротенко А.Й. Економічна і соціальна географія України. – К.: Освіта, 2001. – 222 с.
13. Стаднік О.Г., Сиротенко А.Й. Країнознавство. – Харків: Основа, 2008. – 144 с.
14. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. - Одеса : Астропринт, 2001. - 560 с.

В.П. Корнеев

УРОК ГЕОГРАФИИ В ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье рассматривается методика проведения уроков географии в профильной школе. Описано содержание курса «Страноведение», который является важным для профильного обучения, освещены особенности преподавания этого курса. Обоснованы пути развития познавательного интереса учащихся на уроках географии.

Ключевые слова: школьная география, методы преподавания географии, профильная школа, познавательный интерес.

УДК 373.545.016:91

Л.І. Круглик

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

Передумови розвитку географічної освіти у профільній школі пов'язані з розробкою концепції та стандартів різних напрямів профілізації. Провідним курсом за вибором може стати соціальна географія як складова суспільної географії. У статті розглядаються напрями поглиблення прикладного значення знань про соціальну географію на основі знайомства з методами її дослідження, розробки змістових модулів з окремих комплексів та галузей сфери послуг.

Ключові слова: географічна освіта, профільна школа, методи викладання географії.

L. Kruglyk

THE METHODIC BASES FOR THE FORMATION OF GEOGRAPHICAL EDUCATION AT THE PROFILE SCHOOL OF UKRAINE

The prerequisites of the development of geographical education at the profile school are connected with the development of concept and standards of the different directions of profiling. The leading profile course on the selection can become social geography as the component part of the public geography. In the article the directions of the deepening of the applied value of knowledge about the social geography on the basis of acquaintance with the methods of its research, developing the meaningful modules for the separate complexes and the branches of the sphere of services are examined.

Keywords: geographical education, profile school, methods of the teaching Geography.

Вступ. Загальні процеси реформування освіти в Україні супроводжуються оновленням її змісту та технологій навчання на основі інтенсивних змін у політичному, економічному і соціальному житті нашої держави. Це пов'язано з тим, що сучасний зміст середньої освіти недостатньо адаптований до майбутніх потреб учнів через відсутність профільного навчання в середній загальноосвітній школі. Тому модернізація освіти у напрямі підготовки конкурентоспроможної особистості, за визначенням В.Г. Кременя, пов'язана з підготовкою людини, «здатної творити і сприймати зміни, нововведення, налаштованої на набуття ціннісно значущих компетенцій, необхідних їй спочатку для самовизначення у виборі профілю навчання, а потім і профільного самовизначення» [3]. Перехід до такого навчання передбачає розробку концепції географічної освіти у профільній школі, уточнення й удосконалення стандартів географічної освіти (на основі загальних), складання програм з профільних курсів різних напрямів профілізації, а також підручників, методичних посібників, картографічного матеріалу та дидактичних засобів піднесення ефективності навчально-виховного процесу.

Вихідні передумови. Державні стандарти з освітньої галузі «Географія» передбачають вивчення у старшій школі загальних суспільно-географічних особливостей розвитку і розміщення господарства світу, що спрямовано на формування наукового світогляду про геопросторову організацію господарства. Тут продовжує реалізовуватися інтегральність і міждисциплінарність географічних знань, що об'єднують зміст предметів природничо-наукового і суспільно-гуманітарного циклів. Зміст предмета в умовах профільного навчання представлений окремими спеціальними курсами з проблем загальної, фізичної, суспільної географії та геоєкології, які повинні враховувати інтереси, здібності та життєві плани учнів. Це варіативна частина профільної географічної освіти [2].

У держстандартах з географії окреслені головні *змістові лінії*, завдяки яким визначаються зміст і структура профільних курсів у старшій школі: *Географія як наука і шкільний предмет*. Географічна картина світу.

Традиційні і нові методи. Види географічної та картографічної інформації, їх роль у житті людини. *Географічний простір*. Сучасний етап розвитку географічної оболонки, прояв її закономірностей. Виникнення географічного середовища та його просторово-часова диференціація. Географія природних ресурсів, їх розміщення, масштаби використання, забезпеченість. *Регіональні географічні системи*. Закономірності розміщення природних умов і ресурсів регіонів та країн світу. Природокористування. *Просторова організація життя і діяльності людей*. Населення світу, його господарська діяльність та її наслідки. Проблема сталого розвитку. *Географічні аспекти взаємодії людини і природи*. Антропосфера. Сучасний стан географічної оболонки. Геоекологічні проблеми та шляхи їх розв'язання [1].

За навчальним планом шкільної освіти в Україні з 2010-2011 н. р. передбачено запровадження профільного навчання у 10-12 кл. Викладання курсів освітньої галузі «Географія» буде здійснюватися на різних змістовних рівнях: *рівні стандарту*, який складає обов'язковий мінімум географічного знання і не передбачає подальшого їх вивчення; *рівні академічному*, спрямованому на достатню підготовку випускників шкіл до вступу у профільні вищі навчальні заклади; *рівні профільної підготовки*, під час якої предмети географічного змісту вивчаються поглиблено, тому що передбачається оволодіння знаннями для подальшої професійної природничо-наукової чи суспільно-політичної діяльності. Саме до цієї групи курсів відносяться курси за вибором – елективні, чиї функції полягають у поглибленні і розширенні змісту профільних предметів, забезпеченні профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання.

У Концепції профільного навчання географії передбачено обґрунтування організації навчально-виховного процесу, напрями профілізації та зміст профільних курсів, науково-методичні та дидактичні особливості навчання (зміст, технології, контроль, корекція та рівневе оцінювання навченості учнів). Пріоритетними принципами, на яких ґрунтується зміст шкільної географічної освіти у профільній школі, є його соціологізація, економізація та екологізація, а також формування життєвої і соціальної компетентності учнів, посилення практично-діяльній і творчої складової, гуманізація і гуманітаризація географічного матеріалу, урахування особистісних потреб і здібностей учнів.

Обґрунтовуючи різноманітність профільних курсів у старшій школі, на основі використання концептуальних підходів до визначення змісту, урахування місцевого науково-виробничого оточення, сформованості пізнавального інтересу в учнів, позитивного ставлення педагогічного колективу школи, батьків, учнів, ми розробили класифікацію профільних географічних курсів у відповідності до напрямів профілізації (рис.), життєвої необхідності до поглибленого набуття географічних знань, умінь, переконань [7].

Залежно від завдань, які вирішують елективні курси, їх можна поділити на:

- систематичні - спрямовуються на поглиблення, систематизацію знань, отриманих на рівні держстандарту в процесі вивчення базових предметів;
- прикладні – передбачають знайомство та оволодіння методами застосування набутих знань;

Рис. Географічні профільні курси за вибором у старшій школі

- модульні – спецкурси з окремих розділів, тем базових навчальних курсів;

- міжпредметні – курси інтегрованого змісту.

Спостереження за процесом викладання географії в основній і старшій школах Києва, Київської і Сумської областей дозволяють стверджувати, що в окремих школах на основі диференційованого навчання відбувається допрофільна підготовка учнів. Диференціація в освіті пов'язана з такою організацією навчальної діяльності, в якій з допомогою відбору змісту, форм, методів, темпів, рівнів навченості створюються оптимальні умови для набуття знань, умінь, досвіду творчої діяльності кожною дитиною. *Диференціація* у навчанні та освіті буває *зовнішня*, що передбачає відкриття спецшкіл, класів з поглибленим вивченням окремих предметів, корекційних факультативів та ін., і *внутрішня*, коли в межах звичайного класу для кожного учня, урахувавши його індивідуальні особливості, визначається найбільш раціональний характер роботи на уроці.

Аналіз діючих шкільних програм і досвіду викладання географії у 9-10 кл. показує, що розвиток пізнавального інтересу учнів до проблем соціального характеру вимагає поглиблення змісту соціальної географії у курсах соціально-економічної географії і України, і світу. До питань, які потребують поглиблення й осучаснення у шкільних програмах, відносяться головні теми соціальної географії. Саме з нею пов'язане розкриття рис ринкової економіки, до якої прагне Україна і яка сприяла підвищенню підприємницької діяльності, вільної торгівлі, удосконаленню галузей сфери

послуг. В економіці розвинутих країн провідну роль починає відігравати третинний сектор - сфера послуг (понад 60 % ВВП), частка промисловості - вторинного сектора поступово знижується, а частка первинного сектора - сільського, лісового господарства, гірничовидобувної промисловості - мінімальна. Частка зайнятих у невиробничій сфері (сфері послуг) в Україні складає біля 50 % економічно активного населення (трудових ресурсів).

Практично новими для населення України є послуги, пов'язані зі страхуванням, банківськими справами. Дуже змінилися послуги в охороні здоров'я, харчуванні. Навіть діти починають розуміти, з чого складаються послуги житлово-комунального господарства і скільки вони коштують. Ясно, що для вивчення комплексу сфери послуг та поглиблення соціальних знань, які є провідними в інших темах соціально-економічної географії, необхідно розробляти спеціальні курси для профільної школи [9].

Метою даної статті є науково-теоретичне обґрунтування змісту й методики соціологізації географічної освіти у профільній школі під час вивчення елективного курсу «Соціально-економічна географія України. Сфера послуг».

Виклад основного матеріалу. Соціальна географія – складова соціально-економічної, або суспільної, географії. Вона вивчає просторові процеси і форми організації життя. Глобальним об'єктом її дослідження є все людство, конкретними об'єктами - територіальні спільності людей, особливо їх структурні зв'язки з виробництвом і навколишнім середовищем, просторова поведінка населення [6]. Соціальна географія досліджує також регіональні відмінності у способі життя людей, шляхи вирівнювання умов життя між різними районами і типами поселень. Деякими своїми проблемами вона безпосередньо змикається з географією населення. Сучасна соціально-економічна географія стверджує єдність економічного і соціального тим, що найбільшими інтегрованими об'єктами цієї науки є суспільно-територіальні комплекси і соціально-економічні райони. Згідно з визначенням змістом соціальної географії, до її складу повинні входити такі компоненти: 1) загальна (теоретична) соціальна географія, яка повинна мати власні методологічні основи, проблемно-теоретичний аспект, сфери та межі застосування конкретних методів; 2) галузева соціальна географія (географія населення, розселення, сфери обслуговування та споживання, рекреації, політичного життя, географічні аспекти соціальних конфліктів, стихійних лих, техногенних катастроф тощо); 3) регіональна соціальна географія (соціальна географія України, її соціально-економічних районів, соціальна географія зарубіжних країн).

У сучасній Україні коло питань і об'єктів, які досліджує соціальна географія, значно розширилося. В умовах ринкової економіки розвивається підприємницька діяльність на основі різних форм власності (приватної, змішаної, колективної), з'являється багато малих підприємств, ринок праці не задовольняє всіх бажаючих працювати, і з'являється така категорія трудових ресурсів, як безробітні, змінюється та вдосконалюється сфера обслуговування (послуг), удосконалюється структура всього господарства. Соціальна переорієнтація господарського комплексу України стала головною

причиною соціологізації географічної освіти під час вивчення всіх курсів шкільної географії, що сприяло розвитку пізнавального інтересу до вивчення аспектів життєдіяльності людей.

Актуальними завданнями соціальної географії як науки є соціально-географічне районування, виявлення порайонних факторів соціального розвитку, типізація соціально-географічних процесів і явищ, аналіз впливу наслідків науково-технічного прогресу. Практичним завданням є розробка наукових основ для ліквідації чогось негайно (нормативне обслуговування населення закладами соціальної інфраструктури), іншого – поступово (використання ручної та механізованої праці, недостатній рівень кваліфікації робітників і службовців тощо), а щось необхідно підтримувати і розвивати (національні традиції, культурну спадщину, трудові навички населення тощо) [8].

Основна мета курсу «Соціально-економічна географія України» - дати учням знання про нові напрями розвитку соціальної географії в умовах формування ринкової економіки, її загальнотеоретичні основи, методи дослідження, структуру і особливості побудови соціального комплексу та її провідної сфери – обслуговування і споживання. Завданнями курсу є: систематизація знань, отриманих на рівні держстандарту; поглиблення прикладного значення знань про соціальну географію, які передбачають оволодіння з методами їх застосування; розробка навчальних модулів з окремих найбільш об'ємних тем. Курс складається зі вступу, трьох розділів та практикуму. Розподіл годин є орієнтовним, учителі можуть вносити зміни до навчальної програми; із 34-х годин – 3 години резервні. У сільських школах може бути будь-яка наповнюваність груп різновіковими учнями (9, 10, 11-х класів), можливе створення навчальних груп на базі вищих навчальних закладів і наукових установ [4].

Вибору навчального профілю та елективного курсу може допомогти анкетне опитування батьків. Розглянемо приклад такої анкети:

Шановні батьки!

Ця анкета допоможе нам краще взнати вашу дитину та ефективніше спланувати з нею роботу. Тому просимо якомога відвертіше відповідати на запитання:

1. Прізвище, ім'я дитини _____
2. Школа, клас _____
3. Вкажіть склад сім'ї
- кількість осіб _____
- повна (ні _____ так _____)
- мати (П.І.Б.) _____
- батько (П.І.Б.) _____
4. Як Ви оцінюєте стан здоров'я вашої дитини?
- добрий _____
- задовільний _____
- поганий _____
5. До чого у вашої дитини найбільші здібності? _____
6. Найулюбленіше заняття вашої дитини? _____

7. Що відомо вашим дітям про роботу всіх членів родини?

- місце роботи _____

- посада _____

- що виробляється _____

- які послуги надаються _____

8. Ким хоче стати ваша дитина у майбутньому ?

Професія _____

Вид діяльності _____

9. Чому обирається така професія? _____

10. Як до неї готуватися ще у школі? _____

Нами були розроблені шляхи вдосконалення соціально-географічної підготовки школярів у процесі профільної географічної освіти. Передусім це відбір навчального матеріалу на основі врахування рівня розвитку сучасної соціальної географії. Другий шлях - відпрацювання методів і прийомів розкриття соціально-географічних знань на основі діяльнісного підходу у розв'язанні краєзнавчих соціально-географічних завдань. Крім того, проблема соціологізації шкільної географічної освіти пов'язана з постійною професійною самоосвітою вчителів географії та перепідготовкою на базі інститутів підвищення кваліфікації, а також розробкою дослідницьких завдань краєзнавчого характеру з питань соціальної географії, особливо сфери послуг [5]. Розкриваючи проблему соціологізації географічної освіти, назвемо специфічні методи навчання, які за своїм інформаційним змістом і характером діяльності пов'язані зі спеціальними суспільно-географічними методами. Їх використовують для отримання різноманітної аналітичної інформації, необхідної для теоретичних і практичних висновків. Це методи фінансування, статистичного і картографічного моделювання, прогнозування, проектування.

Організація пізнавальної діяльності учнів пов'язана з упровадженням фронтальної, індивідуальної і колективної роботи. Під час *фронтальної роботи* вчитель керує діяльністю всіх школярів, але враховувати індивідуальні особливості учнів не встигає, спираючись під час роботи на найбільш активних і підготовлених. *Індивідуальна робота* характерна, в основному, для виконання домашніх завдань. Під час роботи на уроці індивідуальна діяльність дозволяє додержуватися відмінностей у темпі навчання, враховувати індивідуальні особливості і ставлення до навчання взагалі, різну швидкість і гнучкість мислення, різницю у темпах сприйняття, пам'яті, здатності витримувати фізичне і психологічне навантаження. Індивідуальна робота - основна ознака контрольних робіт, залків, тестування. У *колективній роботі* діє схема «учитель-колектив-учень». Є декілька видів колективної роботи: парами, бригадами, тимчасовими групами. Мета всіх членів групи єдина, між ними встановлюються відносини відповідальності і залежності.

Висновки. Технології соціально-географічної підготовки школярів спрямовані на розкриття різноманітних видів діяльності учнів профільної

школи, яку вчитель організує в рамках відповідних гнучких моделей, побудованих на основі запропонованих педагогічних шляхів, специфічних методів навчання і форм організації навчально-виховної діяльності. У цілому навчання у профільній школі спрямоване не тільки на поглиблення наукових предметних знань, але й на вибір майбутньої професії.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор В.П. Корнєєв

Література:

1. *Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник МОН України.* – 2004. – № 1. <http://www.mon.dov.ua/education>
2. *Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник МОН України.* – 2003 – № 24. – С. 3-15.
3. *Кремень В.І.* Модернізація системи освіти як важливий чинник інноваційного розвитку держави // *Освіта України.* – 2003. – № 34. – С. 2.
4. *Круглик Л.І.* Соціальна географія України // *Географія.* – 2001. – № 11-12. – С. 44-49.
5. *Круглик Л.І., Паламарчук Л.Б.* Вивчення проблем соціальної географії в школі. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2010. – 138 с.
6. *Олійник Я.Б., Степаненко А.В.* Вступ до соціальної географії: Навч. посіб. – К.: Знання; КОО, 2000. – 204 с.
7. *Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики.* – К.: «К.І.С.», 2003. – 296 с.
8. *Топчієв О.Г.* Основи суспільної географії. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
9. *Шаблій О.І.* Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. - Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 744 с.

Л.И. Круглик

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТАНОВЛЕНИЯ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЕ УКРАИНЫ

Предпосылки развития географического образования в профильной школе связаны с разработкой концепции и стандартов разных направлений профилизации. Ведущим профильным курсом по выбору может стать социальная география как составная часть общественной географии. В статье рассматриваются направления углубления прикладного значения знаний о социальной географии на основе ознакомления с методами ее исследования, разработки содержательных модулей по отдельным комплексам и отраслям сферы услуг.

Ключевые слова: географическое образование, профильная школа, методы преподавания географии.